

Т. О. Коломоєць, доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії правових наук України,
заслужений юрист України,
декан юридичного факультету,
Запорізький національний університет

Є. В. Курінний, доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного та адміністративного права,
Запорізький національний університет

М. В. Титаренко, PhD, доцент кафедри конституційного
та адміністративного права,
Запорізький національний університет

ПРИНЦИП ПРОПОРЦІЙНОСТІ ЯК МІЖНАРОДНИЙ СТАНДАРТ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА

Стаття присвячена дослідженню принципу пропорційності як міжнародного стандарту адміністративного судочинства. Наведено теоретичні підходи до визначення змісту принципу пропорційності, наведено концептуальні ідеї сучасних науковців. З'ясовано, що на сьогодні відсутня єдність науковців у визначенні принципу пропорційності, що впливає на його застосування та тлумачення адміністративним судом як органом правозастосування. Наведено теоретичне розуміння ознак даного принципу в межах діяльності адміністративних судів.

Проаналізовано міжнародно-правове забезпечення закріплення принципу пропорційності як загального принципу права в межах Загальної декларації з прав людини, Міжнародного пакту про громадянські і політичні права. З'ясовано, що даний принцип також підлягає аналізу та дослідженню, змінам у його розумінні в межах Ради Європи, про що свідчать положення Європейської конвенції з прав людини.

Зроблено висновок про те, що принцип пропорційності є обов'язковим елементом системи принципів адміністративного судочинства, що підтверджується міжнародним нормативно-правовим регулюванням даного принципу, широким застосуванням у правозастосовчій практиці (зокрема, практиці Європейського суду з прав людини), наявністю активного інтересу міжнародної спільноти до його дотримання. Зазначене свідчить про те, що принцип пропорційності є обов'язковим для дотримання в межах розгляду публічно-правових спорів. Специфіка адміністративного спору вказує на те, що враховуючи особливий суб'єктний склад таких правових ситуацій, однією стороною в якій виступає суб'єкт владних повноважень, принцип пропорційності підлягає дотриманню як в діяльності самих публічних суб'єктів в процесі прийняття ними рішень, так і в процесі вирішення спорів адміністративним судом. Встановлено, що обов'язковість даного принципу також підкреслюється його визнанням в межах положень міжнародних документів, які визначають основи дотримання прав людини і громадянина.

Ключові слова: принцип пропорційності, система стандартів адміністративного судочинства, адміністративний суд, адміністративне судочинство, стандарти адміністративного судочинства, міжнародні стандарти адміністративного судочинства.

T. O. Kolomoiets, Ye. V. Kurinnyi, M. V. Tytarenko. The principle of proportionality as an international standard of administrative jurisdiction

The article is devoted to the study of the principle of proportionality as an international standard of administrative proceedings. Theoretical approaches to determining the content of the principle of proportionality and conceptual ideas of modern scientists are given. It was found that today there is no unity of scientists in defining the principle of proportionality, which affects its application and interpretation by the administrative court as a law enforcement body. A theoretical understanding of the signs of this principle within the scope of the activity of administrative courts is given.

The international normative consolidation of establishing the principle of proportionality as a general principle of law within the framework of the Universal Declaration of Human Rights and the International Covenant on Civil and Political Rights is analyzed. It was found that this principle is also subject to analysis and research, changes in its understanding within the Council of Europe, as evidenced by the provisions of the European Convention on Human Rights.

It was concluded that the principle of proportionality is a mandatory element of the system of principles of administrative justice, which is confirmed by the international legal regulation of this principle, its wide application in law enforcement practice (in particular, the practice of the European Court of Human Rights), the presence of an active interest of the international community in its observance. The above indicates that the principle of proportionality is mandatory to be observed within the scope

of consideration of public-law disputes. The specifics of an administrative dispute indicate that, considering the special subject composition of such legal situations, one party in which is the subject of power; the principle of proportionality must be observed both in the activities of the public entities themselves in the process of their decision-making, and in the process of resolving disputes by the administrative court. It has been established that the obligation of this principle is also emphasized by its recognition within the provisions of international documents, which determine the basis of the observance of human and citizen rights.

Key words: principle of proportionality, system of standards of administrative proceedings, administrative court, administrative proceedings, standards of administrative proceedings, international standards of administrative proceedings.

Вступ. В системі захисту прав, свобод та інтересів приватних осіб від свавілля держави вагому роль відіграє діяльність адміністративних судів. Сучасна правова держава потребує постійного вдосконалення її інститутів та моделей відносин, що формуються між різними учасниками та суб'єктами, що не може відбуватися в умовах порушення прав людини і громадянина, а розвиток концепції людиноцентризму в доктрині адміністративного права відображає сучасну спрямованість діяльності даного суб'єкта у векторі фактичного визнання людини найвищою соціальною цінністю. Адміністративне судочинство як діяльність адміністративних судів підлягає нормативному врегулюванню, основним актом на сьогодні є Кодекс адміністративного судочинства України.

Система адміністративної юстиції як частина системи судоустрою та правосуддя повинна відповідати змісту низки стандартів, які визначають загальні напрями її реалізації та формують в учасників публічно-правових спорів допустимі, можливі межа поведінки. Одним із стандартів діяльності адміністративних судів є принцип пропорційності, який відповідає за дотримання балансу публічно-приватних інтересів – ключового поняття в адміністративному судочинстві. Реалізація даного принципу залежить від багатьох чинників та впливає на практичне втілення завдань адміністративного судочинства та правомірності здійснення правосуддя, що в свою чергу впливає на ефективне дотримання справедливості та верховенства права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових джерел свідчить про те, що дослідженню природи та змісту принципу пропорційності присвячено багато наукових праць, які містять висновки стосовно його місця в системі стандартів адміністративного судочинства, специфічних ознак, характеристик та фактичної реалізації. Проте, дослідження пропорційності як міжнародного стандарту адміністративного судочинства потребує додаткового змістовного наповнення з огляду на вимоги дотримання судами України засад правосуддя, закріплених у міжнародних нормативно-правових актах.

Серед теоретичних джерел, присвячених даній тематиці, варто виокремити праці таких дослідників різних галузей права, як Авер'янов В. Ю., Бевзенко В. М., Варламова М., Дяченко С. В., Козюбра М. І., Коліушко І. Б., Мельник Р. С., Пухтецька А. А., Рабінович П. М., Феннич В. П., Шевчук С., Шлоер Б. та інші.

Загальність даного принципу для всієї системи правосуддя свідчить про його основоположний характер та високий рівень соціальної цінності, що підкреслює та підтверджує актуальність теми дослідження та обґрунтовує потребу у проведенні додаткового наукового аналізу.

Метою статті є дослідження принципу пропорційності як міжнародного стандарту адміністративного судочинства.

Наукова новизна публікації полягає у сформованих висновках стосовно визначення місця та значення принципу пропорційності в системі засад адміністративного судочинства України з огляду на міжнародне визнання даної засади.

Методи дослідження. Міжгалузевий характер принципу пропорційності обумовлює потребу у комплексному застосуванні сукупності методів та прийомів наукового пізнання, серед яких слід виокремити загальнонаукові методи (синтезу, аналізу, порівняння, діалектики, сходження від загального до абстрактного) та спеціально юридичних методів, таких як порівняльно-правовий, метод правової аналогії, метод документального аналізу.

Виклад основного матеріалу. Дослідження принципу пропорційності в системі адміністративного судочинства слід почати з аналізу теоретичних підходів до з'ясування його змісту та значення. Слушним слід визнати твердження Дяченка С. про те, що процес розвитку принципу пропорційності в різні історичні періоди набував різних аспектів та покладався в основу різних правовідносин: податкових, кримінальних, адміністративних, цивільних. Він виявлявся в ідеях визначення покарання залежно від тяжкості злочину, а розміру відшкодування – від завданих збитків, збалансованого поділу влади, обкладання податком особи пропорційно її матеріальному становищу, позбавлення права власності лише на підставі законно встановленої суспільної необхідності і за умови справедливого й попереднього відшкодування, обґрунтованості та справедливості закону, дотримання справедливих меж втручання держави в індивідуальну свободу, необхідності балансу інтересів у державі тощо [1, с. 7].

Майданник Р. у монографічній праці «Розвиток приватного права України» навів думку, що стосовно визначення принципу пропорційності як такого правила, коли держава має право обмежувати права людини тільки тоді, коли це дійсно необхідно, і тільки в такому обсязі, в якому її заходи будуть розмірними до переслідуваної мети» [2, с. 76].

Дослідниця Лученко М. Х. пропонує під принципом пропорційності розуміти основоположну засаду адміністративного судочинства з комплексною правовою природою та складним змістом, що включає

декілька обов'язкових елементів, серед яких – допустимість, необхідність та «пропорційність у вузькому розумінні», або ж баланс приватних і публічних інтересів (обґрунтовується використання саме таких словосполучень замість понять «співмірність», «розмірність») [3, с. 10]. Науковицею також обґрунтовано, що до наведених рис зазначеного принципу слід відносити такі: а) має місце пропорційність владного впливу на приватне життя особи; б) обов'язково пов'язаний із діяльністю суб'єктів владних повноважень та з реалізацією ними своїх повноважень; в) фактично пов'язаний з ідеєю обмеження публічної влади; г) пов'язаний із можливістю обмеження прав, свобод та інтересів приватних осіб, обов'язковим є зіставлення його з можливостями інших осіб, з публічними інтересами; г) характерна первинність прав, свобод і законних інтересів приватних осіб для визначення питання, меж пропорційності їх обмеження; д) властива легітимність мети обмеження; е) характерна відсутність альтернатив примусового втручання у приватне життя особи та мінімізація такого втручання (за рахунок заходів) з урахуванням тих варіантів, які нормативно закріплені (усувається положення про те, що втручання має бути максимальним); є) спостерігається нормативне закріплення засад такого втручання задля забезпечення балансу приватних і публічних інтересів [3, с. 11].

На думку Шевченка С. В., в правовій науці існує плюралізм підходів до тлумачення принципу пропорційності, що пояснюється наступними причинами: неврахуванням дослідниками двоїстої природи принципу пропорційності, оскільки останній є як принципом правообмеження, так і принципом балансування, з огляду на що часто дослідники визначають ціле – принцип пропорційності – в межах його дослідження як частину (як принцип правообмеження); плюралізм тлумачень зумовлений відсутністю в доктрині усталеного підходу до розкриття змісту поняття принципу пропорційності [4, с. 104-105].

Переходячи до нормативного та експертного аналізу визначення принципу пропорційності в межах діяльності адміністративних судів, варто звернутись до положень міжнародних та європейських документів. Так, відповідно до положень статті 12 Загальної декларації з прав людини 1948 року ніхто не може зазнавати безпідставного втручання у його особисте і сімейне життя, безпідставного посягання на недоторканність його житла, тайну його кореспонденції або на його честь і репутацію. Кожна людина має право на захист закону від такого втручання або таких посягань [5]. Аналогічне положення відображене у змісту частини 2 статті 17 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 року [6]. Положення статті 29 Загальної декларації також визначає, що кожна людина має обов'язки перед суспільством, у якому тільки й можливий вільний і повний розвиток її особи. При здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві [5].

В положеннях Європейської конвенції з прав людини принцип пропорційності знаходить прояв у положенні статті 15, де передбачено, що

під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, будь-яка Висока Договірна Сторона може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за цією Конвенцією, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом. Наведене вище положення не може бути підставою для відступу від статті 2, крім випадків смерті внаслідок правомірних воєнних дій, і від статей 3, 4 (пункт 1) і 7 [7].

Верховний Суд відносить пропорційність до спеціальних принципів судочинства [8], що означає наявність особливих умов його застосування, які є специфічними для адміністративного судочинства.

Підписання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони 2014 року теж сприяло утвердженню принципу пропорційності в правовій системі України. Беручи на себе зобов'язання стосовно дотримання спільних цінностей з Європейським Союзом та прагнучи стати частиною політичного, економічного, соціального та правового простору Союзу, Україна розпочала активний процес адаптації вітчизняного законодавства до законодавства ЄС.

Так, зокрема, у Загальному коментарі до розділу II Висновку щодо Конституції України було зазначено, що Україні слід передбачити принцип пропорційності, тоді, коли йдеться про можливість обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина [9]. У висновку передбачено, що загалом оцінюючи позитивно формулювання у Конституції України стосовно обмеження прав людини, що усуває прогалину у захисту прав людини. Проте, на жаль, разом із загальним положенням про можливі обмеження прав людини, що міститься в попередній статті 64, абз. 1, попередній абзац 2 цієї ж статті, який містив принцип пропорційності, також вилучено. Оскільки багато обмежень, дозволених окремими статтями Конституції, наприклад, обмеження свободи думки і слова, передбачені статтею 34, абз. 3, є досить великими, важливо, щоб Конституційний Суд України тлумачив різноманітні обмеження прав людини як такі, що підлягають загальному принципу пропорційності [10].

Висновки. Таким чином, принцип пропорційності є обов'язковим елементом системи принципів адміністративного судочинства. Міжнародне нормативно-правове регулювання даного принципу, широке застосування у правозастосовчій практиці (зокрема, практиці Європейського суду з прав людини), наявність активного інтересу міжнародної спільноти до його дотримання свідчить про те, що принцип пропорційності

є обов'язковим для дотримання в межах розгляду публічно-правових спорів. Специфіка самого адміністративного спору вказує на те, що враховуючи особливий суб'єктний склад таких правових ситуацій, однією стороною в якій виступає суб'єкт владних повноважень, принцип пропорційності підлягає дотриманню як в діяльності самих публічних суб'єктів в процесі прийняття ними рішень, так і в процесі вирішення спорів адміністративним судом. Обов'язковість даного принципу також підкреслюється його визнанням в межах положень міжнародних документів, які визначають основи дотримання прав людини і громадянина.

Список використаних джерел:

1. Береженна О., Дяченко С., Кулаківська Т. Принцип пропорційності в цивільному процесуальному праві України: теоретичні та практичні аспекти. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. Вип. 12. С. 6–10.
2. Майданик Р.А. Розвиток приватного права України : монографія. Київ : Алерта, 2016. 226 с.
3. Лученко М. М. Принцип пропорційності в адміністративному судочинстві : автореф. на здобуття наук. ступеня д.ю.н. : 12.00.07. Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2019. 20 с.
4. Шевченко С. В. Принцип пропорційності у вітчизняній доктрині права: дискусійні та малодосліджені аспекти. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: юридичні науки. Том 30 (69) No 1 2019. С. 103–110.
5. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року. *Верховна Рада України. Законодавство України* : веб-сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#top (дата звернення: 22.06.2023).
6. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. *Верховна Рада України. Законодавство України* : веб-сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 24.06.2023).
7. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами). . *Верховна Рада України. Законодавство України* : веб-сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 24.06.2023).
8. Розуміння принципів адміністративного судочинства в світлі його завдання та практики ЄСПЛ. Ян Берназюк. *Верховний Суд* : веб-сайт. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/principles_of_%20administrative_proceedings.pdf (дата звернення: 25.06.2023).
9. Рекомендації Венеціанської комісії та ПАРЕ щодо конституційної реформи в Україні. *Центр політико-правових реформ* : веб-сайт. URL: <https://pravo.org.ua/rekomendatsiyi-venetsianskoyi-komisiyi-ta-paryeshhodo-konstytutsijnoyi-reformy-v-ukrayini/> (дата звернення: 26.06.2023).
10. CDL-INF(1997)002-e. Opinion on the Constitution of Ukraine, adopted by the Commission at its 30th plenary meeting in Venice, on 7 - 8 March 1997. *Council of Europe. Venice Commission* : website. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-INF\(1997\)002-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-INF(1997)002-e) (дата звернення: 26.06.2023).